

Las minieras da S-charl

S-charl, üna fracziun dal cumün da Scuol, as rechatta 13 km vers süd dal cumün. Dal 12avel fin al 17avel tschientiner esa gnü explotà minerals. Da quel temp nun eira S-charl uschè bain accessibel sco hoz.. In üna scrittüra plü veglia haja nom: “Wer noch ein Stück echte Hochgebirgsromantik erleben will, besuche wie wir auch, das idyllische Knappendörflein Scarl, hinter der wilden Clemgiaschlucht, eingerahmt von prächtigen Arven und Lärchenwäldungen in der Nähe des Nationalparks.“ In basa a quist citat, as poja suppuoner cha quist es gnü scrit davo la fundaziun dal Parc naziunal svizzer. I resorta cha la la cuntrada es idillica e la val sulvadia. Quist fenomen es natüralmaing amo hoz respunsabel cha S-charl attira a blers indigens e fich blers turists.

Alchet our da l'istorgia

La prüma vouta vain manzunà S-charl l'on 1095 in connex cun ün documaint da donaziun (Schenkungsurkunde) dals signuors da Tarasp a la Clostra da Scuol (hoz Museum d'Engiadina Bassa). I's trattaiva quia però da l'alp “Asta” e “Scharles”. Davo bleras trattativas e müdamaints da possess tanter ils signuors da Matsch, quels da Ramosch (Remüs), plü tard da las clostras da Mariamunt e Müstair, lura tanter l'ovais-chia da Cuaira e'ls contes da Matsch, sun passats bod trais tschientiners. Dürant quel temp as discurriva però fingià dad explotaziuns da minerals in l'Alp Sesvenna, l'Alp Tavrü e l'Alp Mingèr chi gniva dovrà quella vouta sco alp da bescha. In quellas alps d'eiran fingià installats implants da minieras. Ulteriurs lös chi vegnan descrits ill'istorgia sun minieras pro'l Piz Cornet, collià culla Val Cristannes e natüralmaing pro'l Mot Madlain (Val dal Poch), ma eir illa Val Foraz e la Val Plavna. Restanzas da quel temp sun hoz amo visiblas.

L'on 1317 vegnan las minieras da S-charl documentadas la prüma vouta. Ils commembers da la famiglia Planta han surtut dals prinzipadis tirolais (“Tiroler Landesfürsten”) ils drets d'explotaziun da las minieras da S-charl. Resümond quist fat, as poja pretender cha las vals in S-charl d'eiran retscherchadas sco territori rich da minerals, uschè cha l'industria da minerals eira actuala ed attractiva. Quist'industria ha dürà fin i'l 17avel tschientiner. Dürant tuot quel temp haja dat buns e noschs temps. Adonta da grondas confruntaziuns tanter ils fittadins dal Tirol e'ls fittaders da l'Engiadina Bassa, adonta da guerras ed evenimaints tanter ils contrahents (guerra da las giallinas, guerra Schwabaisa, Chalavaina), es gnüda cuntinuada l'explotaziun da las minieras da S-charl. Quista situaziun da tensiun tanter l'Engiadina Bassa e l'Austria ha dürà fin a l'on 1652 culla deliberaziun dals drets e l'indipendenza da l'Engiadina Bassa invers la pussanza da l'Austria.

Plom ed Argient

Il mineral retscherchà eira il galenit (Bleiglanz). Quist mineral cuntegna ils metals plom ed argient. Adonta cha la relaziun tanter la materia prüma e'l prodot eira fich gronda, haja cunvgnü da til explottar. Da 3 tonnas materia prüma s'haja raggiunt 3 kg plom e 30 grams argient. Il metal argient eira vairamaing l'interessant e retscherchà. Cun quel s'haja prodüt munaida d'argient e clinöz. Il plom percunter gniva dovrà per activitats da guerra (cullas da chanun etc.). L'adöver per lingias d'aua da plom nu d'eira da quel temp amo actual.

Miniers

Ils miniers da la Val S-charl gnivan per gronda part dal Tirol. Schwaz eira ün center important da minieras e là gnivan eir recrutats ils miniers chi gnivan tramiss, insembel cul güdisch da muntogna, aint ils territoris chi gnivan tuts a fit dals fittadins tirolais. Quai pudaivan esser contes, ducas, prinzis, ovais-chs, tuot seguond chi chi d'eira a la testa dals pajais. Il güdisch da muntogna d'eira in S-charl la persuna la plü ota, el manaiva la squadra da miniers. Tanter els d'eiran natüralmaing persunas cun differentas scolaziuns professiunalas. Ün d'eira

spezialisà per explottar (il Hauer), l'oter per masurar (il Schiner), amo l'oter faiva ils transports dals minerals (il Truheläufer), l'oter puliva ils minerals etc. La vita da quista glied eira fich düra. Ils pacs ragiundschaivan l'età da 60 ons. La vita suot terra d'eira stantusa, i's respiraiva puolvra contaminada dal mineral da plom ed argent, lura l'ümidità chi d'eira avant man e la nudritüra chi nu cuntganiva uschè blers vitamins. Lur agüd e salvamaint eira la cretta. Mincha di cur chi entraivan illa miniera gniva fat l'uraziun e la Soncha Barbara eira lur protectura.

Il cumün da S-charl e la baselgia

I's suppuona cha in S-charl d'eiran ca. 45 chasas d'urant il temp d'explotaziun dal 12 al 17avel tschientiner. Quai d'eiran chasas fich simplas. Ils suloms da las chasas sun hoz amo visibels aint illa prada da S-charl e quai gio Praditsch e sur la baselgia. Las famiglias dals miners vaivan armaints, chavras, bescha o eir üna vacha. Cun quai vaivan els la nudrittüra da basa sco lat, charn e per as vestir la lana da bescha e'ls chörs da las bes-chas. Uschè as poja eir s'imaginar suot che cundiziuns cha'ls miners han lavurà. S-charpas nu's cugnuschaiva. Cun ün toc chör da bes-cha gniva construi üna s-charpa e cun quella as entraiva eir illa miniera. Chaplinas per proteger il cheu aint illas gallarias strettas nu's vaiva. La blusa da lana o da glin vaiva üna chapütscha cun ün piz chi daiva il tschögn da trar aint il cheu per na ir ün cloc aint il grip. Uschè staiva la vita da minchadi e la vita in cumün fich stret ün dasper l'oter. La baselgia da S-charl es gnüda renovada diversas voutas. I's suppuona cha quella es fich veglia e cha'ls miners da S-charl tilla douvraivan sco lö per ramassar lur forzas avant co ir davo la lavur düra e stantusa, ma eir per chattar cuffort in situaziuns da cordöli. Cur cha l'Engiadina Bassa es gnüda refuormada haja dat grondas differenzas tanter ils miners austriacs catolics e'ls refuormatuors. Ils cruzifics sun gnüts demolits, rumits e quai d'eira ün temp da grondas tensiuns.

Ils gods

D'urant ils temp d'explotaziun daiva grondas activitats eir gio'l Tirol (Valsuot da l'En). A Hall gniva guadagnà il sal, ün nudrimaint da basa. Quel gniva manà fin in Engiadina e'l cunteraffar d'eira la furniziun da lana. I'l territori da Schwaz e Hall as vaiva runcà tuot ils gods. Lana per las fundarias nun eir plü avant man, uschè chi s'ha tscherchà quel prodot pro'ls cumüns vers la funtana da l'En, dimena eir in Engiadina Bassa. Ils cumüns reglaivan quai cun contrats e surdaivan grondas parts dal god als Tirolais. Quels transportaivan la lana da las vals lateralas sco Spöl e Clemgia fin oura pro'l flüm principal (l'En) e da là inavant fin a Hall e Schwaz. Il transport succedaiva süll'aua. Illas vals lateralas gnivan construidas muntas (Triftklause). Culla früda da l'aua stagnada gnivan transportats ils lains fin pro l'En chi mainaiva aua avuonda per flöziar quella fin al lö da destin. Quai d'eira ün bun affar per noss cumüns. Id ha però dat tensiuns tanter las autoritats cumünalas e la populaziun chi vaivan difficultats da chattar lana per l'agen adöver.

La Fundaziun Schmelzra S-charl

L'on 1987 es gnüda fundada la Schmelzra S-charl cul böt da reactivar l'istorgia dals miners. Il böt eira da s-chaffir ün museum per muossar la vita e la lavur da quel temp a nossa generaziun. Our da la chasa d'administraziun dal "Landamann Hitz" (uriuntamaing eira quai üna fundaria) chi's preschaintaiva sco ruina, s'haja pudü reconstruir ün museum. La lavur es gnüda fatta da giarsuns e differentas gruppas da voluntaris. L'on 1997 es il museum gnü inaugurà ed fuorma hoz ün'attracziun per indigens ed esters. La fundaziun ha plünavant restorà las ruinas ed organisà excursiuns aint illas minieras. Hoz es quai ün'attracziun turistica e sgüra indispensabla.

Masüraziun da las minieras al Mot Madlain

Da l'on 2003 fin l'on 2007 han la "Società svizra da speleologia" (Höhlenforschung) insembel culs Miniers da S-charl masürà tuot il sistem da minieras dal Mot Madlain e dal Cuogn Nair. Quai sun raduond 13 km minieras. Quist es üna lavur unica sül chomp da las minieras per la svizra, ma eir mundialmaing. La Fundaziun e'ls Miniers da S-charl sun superbis da cugnoscher il sistem d'exploraziun dal Mot Madlain. Quai es ün s-chazi unic chi dess gnir protet inavant.

Società da miniers

Hoz exista üna società da miniers da S-charl. Minchün po dvantar commember. Ella organisescha minch'on ün program attractiv pels commembers e rapporta actualmaing davart las actualitats.

Excursiuns

Scuol turissem organisescha da gün fin october excursiuns aint illas minieras ed aint il museum. Las guidas cumpetentas pon rapportar davart quist s-chazi preziuns. Excursiuns d'aventüra daja sün dumonda. Ellas muossan il sistem da las minieras plü chafuol. Per quellas excursiuns survain minch'ün ün vesti e protecziuns causa chi's tratta propcha d'ün'aventüra illa vita suot terra chi nu cugnoscha hectica e viers – i's tratta d'üna quietezza solena.